

Resumé

Královští rychtáři ve věnných městech v době předbělohorské (na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky)

V důsledku potlačení odboje českých stavů proti Ferdinandu I. roku 1547 byli v královských a věnných měst v Čechách jmenováni královští rychtáři, jejichž úkolem bylo dohlížet na počínání městských rad, měšťanů a především hájit fiskální zájmy panovníka. Je pravděpodobné, že při zřízení této instituce hrála určitou roli zkušenost s existencí podobných úřadů v Kastilii (corregidores) a alp-ských zemích (Stadtanwalt). Překládaný článek se věnuje činnosti, kompetencím a způsobům jmenování královských rychtářů za využití modelových příkladů východočeských měst Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky.

Královští rychtáři se ve své činnosti měli řídit instrukcemi, které vydávala česká komora. V průběhu sledovaného období byly takoveto instrukce vydány celkem tři (1547/1548, 1582 a 1617). První instrukce byla dosti vágně formulována a postupem času pravděpodobně dále doplňována ad hoc vzniklými přípisy české komory konkrétním královským rychtářům. Druhá instrukce reagovala na probíhající epidemii moru v českých zemích a řešila zejména otázky odúmrť. Poslední instrukce z roku 1617 sice pravomoci královských rychtářů v dohledu nad zádušními a kostelními účty posílila, ale jinak podle mého názoru pouze sankcionovala tehdejší stav věcí.

Královští rychtáři byli koncem roku 1547 jmenováni pravděpodobně na návrh komorních komisařů, působících v jednotlivých krajích Českého království. Později byl k jmenování oprávněn podkomoří věnných měst a nelze vyloučit, že podobné zmocnění měl i podkomoří měst královských. Nejspíše v souvislosti s uvolněním vztahu mezi panovníkem a městy po schválení Koldínova zákoníku pak získaly právo jmenovat kandidáty na úřad královského rychtáře městské rady. Z jimi navržených kandidátů byl – nejspíše na základě dalšího šetření či dobrozdání – vybrán českou komorou nový královský rychtář. Ten následně složil sluzební přísahu.

Již od počátku této instituce byli královskými rychtáři (nejen ve třech sledovaných městech) jmenováni měšťané z dané lokality, kteří ve všech případech předtím působili v městských radách. Jejich odměňování zůstávalo starostí města, a tak se královským rychtářem nejčastěji stala osoba hmotně zabezpečená. Tito úředníci stáli mezi panovníkem a obyvateli města. Zdá se, že pro ně ve většině případů byl důležitější vztah k městu. Česká komora tento stav tolerovala a byla si omezení z něj pramenících vědoma.

V 1568 došlo v Chrudimi k nepokojům, kdy se část obyvatelstva díky podezření z špatného hospodaření obrátila proti městské radě i královskému rychtáři, který s ní byl úzce provázán. Podobně v roce 1602 v tomtéž městě komise vyšetřovala stížnosti místního měšťana Píseckého. Mezi vyšetřovanými byl i královský

rychtář, který se dle dikce zprávy této komise choval jako další z členů městské rady. V obou případech se jedná o doklad jejich úzkého vztahu k městu, který preferovali před službou panovníkovi a české komoře.

Důležitý byl vztah královských rychtářů k pražskému apelačnímu soudu. V záležitostech odúmrtí se velice často obraceli právě na tuto soudní instanci a nepřímou tak napomáhali penetraci římského práva do právního systému Českého království.

Lze konstatovat, že byla instituce panovníkova zástupce ve městech asimilována právě díky působení měšťanů konkrétního města na pozici královských rychtářů. Sněm českých stavů v roce 1619 instituci královských rychtářů dočasně zrušil. Po bitvě na Bílé hoře byla však obnovena. Oproti době před bitvou na Bílé hoře se však prakticky nic nezměnilo. Až v průběhu 18. století přestala být situace, kdy královský rychtář spíše než služební přísahu ctil sounáležitost s městem, neudržitelná. Následovaly reformy a poté zrušení úřadu královských rychtářů v době reforem císaře Josefa II.

Doposud se systematicky problematikou královských rychtářů věnoval pouze František Roubík. Jeho studie z roku 1930 však již neodpovídá současnému stavu poznání a autorovým cílem bylo podrobit ji na modelovém příkladě revizi. Vedle Roubíkova příspěvku se lze setkat se sporadickými a nesystematickými zmínkami o královských rychtářích i v textech věnovaných dějinám konkrétních měst (tzv. „case studies“). Díky této sporadičnosti jsou podobné texty k otázce královských rychtářů velice obtížně využitelné. Zajímavá problematika královských rychtářů si bezpochyby zaslouží pozornost badatelů i v budoucnu, přičemž nejpřínosnější budou nejspíše komparativní studie.

Zusammenfassung

Die königlichen Schultheißen in den Mitgiftstädten in der Zeit vor dem Weißen Berg (am Beispiel der Städte Chrudim, Vysoké Mýto [Hohenmauth] und Polička)

Infolge der Niederwerfung des Widerstandes der böhmischen Stände gegen Ferdinand I. im Jahre 1547 wurden die königlichen Schultheißen in den königlichen und Mitgiftstädten bestellt. Ihre Aufgabe war, auf die Tätigkeit der Stadträte, der Bürger zu beaufsichtigen und vor allem die Fiskalinteressen des Herrschers zu wahren. Es ist wahrscheinlich, dass die Erfahrung mit der Existenz der ähnlichen Ämter in Kastilien (corregidores) und in den Alpenländern (Stadtanwalt) bei der Errichtung dieser Institution eine bestimmte Rolle spielte. Der vorliegende Beitrag widmet sich der Tätigkeit, den Kompetenzen und Methoden der Bestellung der königlichen Schultheißen mit der Ausnutzung von Modellbeispielen der ostböhmischen Städte Chrudim, Vysoké Mýto [Hohenmauth] und Polička.

Die königlichen Schultheißen sollten sich in ihrer Tätigkeit nach den Weisungen richten, die die Böhmisches Kammer erließ. Es wurden drei solche Weisungen im Ablauf der verfolgten Zeitperiode (1547/48, 1582 und 1617) erlassen. Die erste Weisung wurde etwas vag formuliert und im Laufe der Zeit wahrscheinlich

weiter mit den ad hoc entstandenen Zuschriften der Böhmisches Kammer an die konkreten Schultheißen ergänzt. Die zweite Instruktion reagierte auf die gerade laufende Pestsäuche in den böhmischen Ländern und löste vor allem die Fragen des Heimfalles. Die letzte Instruktion aus dem Jahre 1617 befestigte zwar die Befugnisse zur Kontrolle der Kirchenrechnungen, aber sonst sanktionierte sie nur damaligen Zustand.

Die königlichen Schultheißen wurden am Ende des Jahres 1547 wahrscheinlich auf Grund des Vorschlags der in einzelnen Kreisen des Böhmisches Königreichs amtierenden Kammerkommissäre benannt. Später war der Unterkämmerer der Mitgiftstädte zu Benennung berechtigt und man kann nicht ausschließen, dass ähnliche Berechtigung auch der Unterkämmerer der königlichen Städte hatte. Vielleicht im Zusammenhang mit der Entspannung in Beziehungen zwischen dem Herrscher und den Städten, nach der Verabschiedung des Koldiner Gesetzbuches, gewannen die Stadträte das Recht, die Kandidaten für das Amt des königlichen Schultheißen zu benennen. Von deren Vorschlägen wurde – voraussichtlich auf Grund der weiteren Untersuchung oder Begutachtung – der neue königlichen Schultheiß von der Böhmisches Kammer ausgewählt. Der legte nachfolgend den Dienst ab.

Schon am Anfang dieser Institution wurden zu königlichen Schultheißen (nicht nur in diesen drei Städten) die Bürger aus gegebenen Lokalitäten, die in allen Fällen vorher in den Stadträten wirkten. Ihre Belohnung lag auf den Schultern der Stadt und so wurde es zum Schultheiß am öftesten eine materiell gesicherte Person. Diese Beamten standen zwischen dem Herrscher und den Stadtbürgern. Es scheint, dass für sie in meisten Fällen die Beziehung zur Stadt wichtiger war. Die Böhmisches Kammer duldete diesen Zustand und war sich der daraus entspringenden Beschränkungen bewusst.

1568 kam es in Chrudim zu Unruhen, wann sich ein Teil von Bevölkerung auf Grund des Verdachtes der schlechten Wirtschaft gegen den Stadtrat und den königlichen Schultheiß, der mit dem Rat eng verbunden wurde, wendete. Auch im Jahre 1602 in dieser Stadt untersuchte eine Kommission die Beschwerden des hierortigen Bürgers Pisecký. Unter den Untersuchten war auch der königlichen Schultheiß, der sich nach dem Bericht dieser Kommission als einer der Mitglieder des Stadtrates benahm. In den beiden Beispielen handelt es sich um den Nachweis des engen Verhältnisses des Schultheißen zur Stadt, das sie vor dem Dienst dem Herrscher und der Böhmisches Kammer bevorzugten.

Auch das Verhältnis der königlichen Schultheißen zum Prager Appellationsgericht war wichtig. In der Angelegenheiten des Heimfalles wandten sie sich sehr oft gerade auf diese Gerichtsstanz und so halfen sie indirekt der Durchdringung des römischen Rechtes in das Rechtssystem des Böhmisches Königreichs.

Man kann feststellen, dass die Institution des Herrschers Stellvertreters in den Städten durch die Wirkung der Einwohner der konkreten Stadt auf die Position der königlichen Schultheißen assimiliert wurde. Der Landtag der böhmischen Stände löste im Jahre 1619 die Institution der königlichen Schultheißen provisorisch auf.

Nach dem Schlacht auf dem Weißen Berg wurde sie aber wiederhergestellt. Im Vergleich zur Zeit vor dem Schlacht auf dem Weißen Berg kam es praktisch zu keinen Änderungen. Erst im Verlauf des 18. Jahrhunderts war die Situation, wann der königliche Schultheiß mehr als Diensteid seine Verbundenheit mit der Stadt achtete, schon unhaltbar. Es folgten die Reformen und die Auflösung des Institutes der königlichen Schultheißen in der Zeit der Reformen des Kaisers Josef II.

Bisher widmete es sich der Problematik der königlichen Schultheißen systematisch nur František Roubík. Seine Studie aus dem Jahre 1930 entspricht aber nicht mehr der heutigen Erkenntnis und die Aufgabe des Autors dieses Beitrages wurde, sie der Revision auf diesem Modellbeispiel zu unterziehen. Neben Roubíks Beitrages kann man auf die sporadischen und unsystematischen Erwähnungen über die königlichen Schultheißen auch in den der Geschichte der konkreten Städten gewidmeten Texten treffen (sog. „case studies“). Wegen dieser Zerstreutheit sind ähnliche Texte zur Frage der königlichen Schultheißen sehr schwer nutzbar. Die interessante Problematik der königlichen Schultheißen verdient sich zweifellos die Aufmerksamkeit der Forscher auch in der Zukunft. Voraussichtlich lohnenswert werden die komparativen Studien.

Annotation

Royal Reeves in Dower Towns in the Period before the Battle of the White Mountain (1620), Based on the Examples of Chrudim, Vysoké Mýto, and Polička)

As a consequence of the suppression of the revolt of the Bohemian estates against Ferdinand I in 1547, royal reeves were appointed in the royal and dower towns of Bohemia. Their function was to keep an eye on the activities of the town councils and burgesses, and especially to safeguard the fiscal interests of the sovereign. This article examines the activities and responsibilities of these royal reeves, and the designations given to them, based on the examples of the eastern Bohemian towns of Chrudim, Vysoké Mýto, and Polička.